

A szabadkai magyar színjátszás története 1918 és 1925 között

1.

1918. november első napjaiban, amikor az őszirózsás forradalom szele Szabadkát is elérte, az összeomló frontokról pedig megindult a végeláthatatlan emberáradat, a szerelvények egyik marhavagonjában a Szabadkai Színházat akkor már hat éve igazgató Nádasy József és Garay Béla rendező vezetésével tértek vissza a városba a szabadkai társulat tagjai.

A város színügyi bizottsága egy nappal a szerb hadsereg bevonulása előtt, november 12-én a társulat névsorának a tudomásulvétele mellett a rendkívüli körülmények miatt úgy döntött, hogy az eredetileg november 14-ére tervezett évadnyitót néhány nappal elhalasztja. A vészjósló események ellenére akkor még Nádasy igazgató optimistán nyilatkozott az új idényről a *Bácsmegyei Naplónak*: „[...] november 21-én az első adás az eddigi tervek szerint. Az előadások sorozatát Faragó Jenő és Komjáthy Béla bájos operettje: A kóristalány vezeti be. A második újdonság A román lesz. Nem hiszem, hogy a szerb parancsnokság gátat vetne a magyar előadásoknak, mert hisz Újvidéken is direkt felkértek, hogy tovább is játszunk, de akkor már nem lehetett, mert a színészeim egy része Szabadka felé tartott...”

November 21-én, az évad kezdetének kitűzött napon a hírolvasó közönség a színház megnyitása helyett az akkor már erősen cenzúrázott lapokból azonban arról értesült, hogy a szabadkai színtársulatot feloszlatták.

Bekövetkezett mindaz, amit talán Garay Bélának, a szabadkai Népkör történetét feldolgozó memoárja érzékeltet a legjobban: „1918 őszen mintha lehullott volna minden függöny, mintha minden rivalda lámpája kialudt volna. [...] A nagy rendező lekopogta az előadást, pedig akkor már valódi könnyeket sírtak a színészek, és velük zokogott a nagyérdemű közönség is. [...] Megszűnt a hivatásos színjátszás, elhallgattak a színészek, a hivatásos aktorok, a nemzet napszamosai. Síri csend ült a városokon és falvakon. Idegen melódiákat dúdolt az őszi szél, idegen léptek kopogtak az ereszek alatt. A világot jelentő deszkák már nem jelentettek világot. Meghalt a mese. [...] Elmentek a mesebeli királyfik és királylányok, a csúf boszorka és a János vitéz; elmentek a színészek és itt nem volt már senki és semmi, csak bánat és szomorúság, és könny, sok-sok könny.”

Így szakadt meg 1918 őszen egyik napról a másikra a szabadkai színjátszásnak az a gazdag hagyománya, amelynek az ismertetésétől témánk kötöttsége és a rendelkezésünkre álló terjedelem miatt most kénytelenek leszünk eltekinteni, s az érdeklődő olvasó figyelmét ezzel kapcsolatban csak Gerold László *Száz év színház* című monográfiájára tudjuk felhívni.

A jogilag ekkor még megszállásnak minősülő birtokbavétel után a városban berendezkedő szerb hatóságok azonnal megkezdték a magyar műkedvelő egyesületek felügyeletét. A bemutatókhoz előbb a városi rendőrkapitányságon kellett engedélyt kérni, majd azt a szerb hatalom által kinevezett városi szenátusnak is jóvá

kellett hagynia. A magyar előadások belépőjegyeit a megszálló hatóságok az első időszakban 25%-os, később már 50%-os különadóval sújtották, amelyet a városi pénztárba kellett befizetni.

Ezekkel az intézkedésekkel a leendő új állam adminisztratív rendszere az interregnum időszakában aránylag gyorsan, nagyobb nehézségek nélkül érvényt is tudott szerezni a magyar kulturális egyesületek működését korlátozó, nem egy esetben azokat már ekkor is betiltó – 1918 decemberében például Hídvégi Ernőnek a Korzó Moziban tervezett filmvetítését utasították el – rendelkezéseknek.

Bár 1919 szeptemberéig a Szabadkai Műpártolók Köre még több magyar előadást is megrendezhetett – s a ritka kivételek közé tartozott Komlós Vilmos és Jeges József ismert budapesti színészek azon 1919. április 13-i, végül engedélyezett kérvénye is, amelyben egy magyar darab színrevitelét kérték –, a szabadkai magyar kulturális élet egyik fellegvárának számító Népkörben 1919-ben már csak két előadást tarthattak meg.

Mivel az új államhatalom a magyar kulturális intézményekben olyan veszélyes szerveződések látott, amelyek a kultúrán keresztül nemcsak a kisebbségbe került magyarokat, hanem az itt élő más nemzeteket is „mágnesként” vonzották a Szent István-i magyar állameszme terjesztése felé, ezért a trianoni békeszerződés aláírása után a megmaradt magyar kulturális intézmények, műkedvelő társulatok munkáját a Belügyminisztérium BBB (Bácska–Bánát–Baranya) ügyosztályának egy 1920. július 20-i rendeletével teljesen ellehetetlenítette. Ez a leirat a *megváltozott társadalmi állapotokra* hivatkozva a magyar, de más kisebbségi kulturális intézményeket is új statútum meghozatalára kötelezte. A levéltári adatok arra utalnak, hogy annak ellenére, hogy a magyar társulatok azokat a rendeletben megszabott 1920. október 1-ig időben benyújtották, elbírálásukat a legtöbb esetben – vélhetőleg szándékosan – évekig vagy halasztották, vagy mondvacsinált okokra való hivatkozással utasították vissza.

A Szabadkai Katolikus Legényegylet szabályzatát, s ezzel együtt annak legális működését 1922. május 13-án például azért utasította vissza a Belügyminisztérium, mert a tagság állampolgársági státusát részletező fejezetben jugoszláv állampolgárokat írt az Szerb–Horvát–Szlovén (SZHSZ) állampolgárok helyett. A visszautasítás másik oka pedig az volt, hogy a szabályzatot tartalmazó iratcsomót magyar nemzeti színű fűzővel kötötték át. Ennek apropóján a Belügyminisztérium az elutasító határozat kísérelévében azt is megírta a szabadkai hatóságoknak, hogy a jövőben „nem lehet eltérni azt sem, hogy a hivatalos iratok révén magyar nacionalista propaganda fejtessék ki”.

A magyarokon kívül a városban élő horvátokat és bunyevácokat is tömörítő Katolikus Kör szabályzatát, s ezzel annak működését 1922. április 11-én azért nem engedélyezték, mert a Kör tagjai kizárólag katolikusok voltak (!). Az elutasítás indoklása szerint a Kör tagjai olyan – bővebben nem részletezett – politikai, katonai feladatok ellátására is vállalkoztak, amelyeket a hitélet gyakorlása kizár.

Ezzel párhuzamosan gátolták meg a magyarországi színházak szabadkai vendégszereplését. A Mohácsi Színház 1920-as szabadkai fellépését arra hivatkozva utasították el, hogy a hatóságok nem ismerik az intézmény szabályzatát. Így járt a következő év márciusában a pécsi Pannónia Társulat is, amely annak ellenére, hogy az előadás engedélyezését kérő kérvényükben külön is hangsúlyozták, hogy a program többségében szerb nyelvű, az csupán egy-egy német, illetve magyar nyelvű elemet tartalmaz, amiért még a pécsi szerb katonai és polgári hatóságok részéről is kedvező fogadtatásban részesült.

Emlékezzünk meg arról a kirívó esetről is, amely az akkor már leépítésre ítélt, de még működő állami vegyes gimnázium magyar tanulóival történt. A nyolcadik osztályos tanulók 1922. július 16-án Makai Emil *Hatvani tudós professzor* című darabját abból a célból szerették volna megtartani, hogy a belépőjegyekből befolyó pénzből emléktáblát állítsanak a tragikus hirtelenséggel elhunyt társuknak, Zádori Valentinnak. 1922. június 1-én ezért az előadás engedélyezését és a színház báltermének a biztosítását kérvényezték a polgármesteri hivatalnál. A város a rendezvény megtartása előtti napon azzal utasította vissza a kérelmet, hogy a színházból a székeket Palicsfürdőre szállították. A gyerekek azonban nem hagyták magukat. Pár nappal az elutasítást követően újabb levelet írtak a polgármesteri hivatalnak, melyben azt közölték, hogy a székek hiányát tudomásul veszik, s ezért az előadást a Katolikus Legényegyletben fogják megtartani. Mivel humanitárius előadásról volt szó, az ezzel járó adómegfizettetés elengedését a törvényes rendelkezések értelmében továbbra is kérték. A polgármesteri hivatal az előadás megtartására ugyan kényszeredetten engedélyt adott, de az adót nem engedte el.

2.

1922 nyarán már hallhatók voltak az első olyan hangok is, amelyek a magyarság politikai megszervezése mellett a magyar kultúra felélesztését sürgették. Akárcsak a kisebbségi magyar politikai szervezkedésnél, úgy a kulturális ébredésnél is a tragikus sorsú Dettre János játszotta ebben az egyik főszerepet. Dettre 1922. június 7-én Üzenet a Népkörnek címmel hozta nyilvánosságra a *Bácsmegyei Napló*-ban a szabadkai Népkör vezetőségéhez intézett nyílt levelét, amelyben előadások, felolvasó estek megtartását és egy műkedvelő színtársulat megalapítását követelte. Nem sokkal később pedig már a magyar áldozatkészség hiányát, az öncélúságot ostromozva, egyenesen egy magyar színház létrehozásáért kardoskodott, majd a magyar könyvés és folyóirat-kiadás megindítására egy magyar kultúrszövetség létrehozásának a tervét is felvázolta.

Dettre programadását követően a *Bácsmegyei Napló* konkrétan fel is tette a kérdést a helyi hatóságok képviselőinek, illetve az egykori szabadkai magyar kultúregyesületek vezetőinek – az első világháború kitörése előtt a szabadkai kulturális élet három fő hordozója a színház mellett a középosztály által alapított és fenntartott Dalegyesület, a Szabad Líceum és a Filharmóniai Társulat volt –, hogy mégis mi volt

az oka annak, hogy Szabadkán gyakorlatilag megszűnt a magyar kulturális élet, mi kötötte gúzsba az energiákat, mi fojtotta el a kikívánczó szót, s milyen gátak zárták el az útját a magyar kulturális megnyilvánulásoknak.

Nikola Tabaković polgármester a felelősséget a fentebb már ismertetett rendeletre hivatkozva azzal hátrította el, hogy magyar kultúregyesület vagy irodalmi társaság csak jóváhagyott alapszabállyal kezdhette meg működését. Az alapszabályok jóváhagyása pedig nem a városi hatóságok hatásköre, hanem a belügyminiszteré volt. Állítása szerint a vezetése alatt álló közigazgatás a magyar irodalmi estek vagy művészi matinék megtartása elé semmilyen akadályt nem gördített, azokat esetenként bírálták el, s megtartásukra többnyire az engedélyt is megadták. Hasonló szellemben nyilatkozott az akkori szabadkai rendőrfőkapitány, a Varga György-féle kémperben hírhedtté vált Gavran Karakašević is.

Milkó Izidor, a szabadkai Zsidó Hitközség volt elnöke, a Budapesten is ismert író és a Szabadlíceum elnöke viszont arról számolt be, hogy ez az intézmény azért nem működött, mert annak az alapszabályát már két éve nem hagyták jóvá. Váli Gyula mérnök, a Szabadlíceum titkára, a két világháború közötti szabadkai amatőr magyar színjátszás egyik mecénása is megerősítette Milkó mondatait. Sántha György, a Szabadkai Dalegylet és a Magyar Párt elnöke pedig azt közölte, hogy a Dalegylet alapszabályát azzal az indoklással utasították el, hogy azt a határidő lejárta után adták be. A kor hangulatát, félelmeit talán Lányi Ernőnek, az ismert zeneszerzőnek a Filharmóniai Társaság gondjaival kapcsolatban – életének utolsó nyilvános interjújában – adott szűkszavú válasza érzékelteti a legjobban: „A gép meg van, csak egy gombot kellene megnyomni és mozgóba jönne minden kerék és csavar. Hogy ezt az egyetlen mozdulatot miért nem teszik meg, azt én ugyan jól tudom, de engedjék meg, hogy erről én, aki szegény ember vagyok és nem is vagyok független, ne nyilatkozzam.”

Ebben a helyzetben a szabadkai magyar kultúrában végbemenő változások egyéni tragédiák tárházát is magukkal hozták.

Ungváry Miklós, egy agilis művészember, a magyar színészlét súlyos helyzetének lett a sajnálatosan sajátos áldozata, aki a magyar színészet mind kisebb területre szorulása miatt előbb a kenyerét, majd végül az életét is elvesztette. Az eddigi adatok alapján Ungváry tette az első kísérletet a kisebbségi sorba került délvidéki magyarság első hivatásos szabadkai magyar színházi intézményének a létrehozására, amikor 1922 nyarán engedélyért fordult az SZHSZ kormányhoz egy vajdasági magyar színtársulat megszervezésének céljából. Próbálkozása azonban a hatóságok ellenállása miatt megbukott. A jobb sorsra érdemes színész a kudarc után Aradra költözött, ahol a legnagyobb nyomorban tengette életét. 1923 januárjának utolsó napján teljes kilátástalanságban és elhagyatottságban az aradi Dacia kávéházban a napok óta nála lévő 20 gramm ópiumoldattal követett el öngyilkosságot.

3.

Nagyjából ezzel egy időben államosították a szabadkai színházat. Az ekkor már kizárólag csak szerb nyelven játszó színház a magyar közönség érdektelensége miatt – amely csak a magyar műkedvelők színjatekait látogatta – a nézők hiányában kénytelen volt lemondani az előadásait. Ezért a Városi Tanács, hogy a magyarokat betelerje a szerb előadásokra, betiltotta az időközben működési engedélyt kapott két szabadkai magyar műkedvelő társaságnak – a Műpártolók Körének és a Katolikus Legényegyletnek – az előadásait. A betiltást Radivoje Dinulović, a szláv társulatot vezető színházigazgató kérte, s miután azt a rendőrkapitányság támogatta, végül a Városi Tanács is jóváhagyta.

Mielőtt kitérnénk Dinulović szabadkai tevékenységére, jegyezzük meg azt is, hogy a színház új választmányát még 1920 októberében a Neven és a Subotička Matica kezdeményezésére hozták létre, annak tagjait – Josip Piukovićot, Milkó Izidort, Miroslav Mažgont, Lazar Stipíćet, Marko Protićot és Kosta Petrovićot – a városi szenátus nevezte ki. A szláv színház létrehozásáról az intézmény igazgatóbizottsága 1921. szeptember 19-én hozott határozatot, s ekkor úgy döntött, hogy a városba hívja a „mi egyik társulatunkat”, hogy az havi 30–40 előadást tartson meg a városban.

Ennek apropóján került Szabadkára a sarajevói Nemzeti Színház rendezője, Radivoje Dinulović, aki társulatával 1918 decemberében egyszer már vendégszerepelt a városban. A boszniai rendező 1922 szeptemberében arra tett ígéretet a városi hatóságoknak, hogy a megfelelő anyagi juttatások ellenében zágrábi, belgrádi és sarajevói művészekből fogja felállítani szabadkai társulatát. A városi szenátus el is fogadta Dinulović ajánlatát, s havi 2000 dinár támogatást hagyott neki jóvá. Nem sokkal később, 1922. november 3-án impozáns ceremóniával, magasrangú belgrádi állami tisztviselők jelenlétében meg is nyitották a szabadkai szláv színházat.

A közhangulat azonban gyorsan Dinulović ellen fordult. Mivel a színházat előtte is jóformán csak a helyi magyarok látogatták, így a magyar műkedvelő társulatok betiltása után az addig még színházba járó magyar közönség is bojkottálni kezdte Dinulović előadásait. Az üresen pangó nézőtér hírére aztán kitört a botrány. Érzékelve a teljes kudarcot, a városi szenátus 1923 februárjában kénytelen volt napirendre tűzni a magyar előadások kérdését. A szokatlanul heves vitában azok, akik időközben felismerték a határozat céltévesztő hatását, erélyesen követelték a magyar műkedvelő előadások betiltására vonatkozó rendelet eltörlését. A többség viszont a szerb kultúrfőlény érvényesítésének céljából makacsul és mereven ragaszkodott a jogfosztó határozathoz, s fenntartotta a betiltására vonatkozó határozatot, sőt mindent azzal szigorította meg, hogy Szabadkán Dinulović társulatán kívül még a belgrádi kormány engedélyével rendelkező társulatok sem játszhatnak. A gondokat persze ez nem orvosolta. Pár nappal később a teljes érdektelenség, no meg az időközben tetemesen felgyülemelő, immáron 20000 dinárra rúgó adósság miatt Dinulović kénytelen volt a szabadkai szláv színház akkor már csak havi 24 előadásának a számát 12-re csökkenteni.

Az események ilyen alakulása miatt a szabadkai *Bačvanin* szerkesztője, Toso

Iskruljev éles támadást intézett a színház és a városatyák ellen, s arra mutatott rá, hogy a tiltó határozatokkal a magyar közönséget eddig még sehol sem lehetett rávenni a szláv előadások látogatására, főleg akkor nem, ha azokat olyan dilettánsok csinálják, akik képtelenek a minőségi színdarabok kivitelezésére.

Dinulović ekkor, hogy a társulata számára visszanyerje a színházba járó szabadkai magyar közönség elvesztett szimpátiáját, azzal kísérletezett, hogy együttese számára a szerb etnikum által is lakott ráckevei, szentendrei és pomázi vendégszerepléseket járja ki a magyar hatóságoknál, amiért cserébe magyarországi művészeket és magyar darabokat ígért a szabadkai publikumnak. Csakhogy ezzel egy olyan vörös vonalat lépett át, amelyet már Belgrád sem nézett tétlenül. Nikola Pašić miniszterelnök belgrádi lapja, a *Tribuna* február 27-én, miután átvette a *Bácsmegyei Naplónak* Dinulović magyarországi vendégszereplési ambícióiról szóló cikkét, azt a következőkkel kommentálta: „[...] semmi kifogásunk se lenne a szabadkai színtársulat magyarországi vendégjátéka ellen, de a társulat olyan gyöngye, hogy semmi esetre sem játszhat Budapesten, ahol a színházi élet a lehető legfejlettebb. A szabadkai színtársulat csak árthat hírnevünknek és szégyent hozhat ránk. Ha szükségesnek tartják ezt a vendégjátékot, úgy elsőrangú együttesnek kellene Budapestre menni és nem annak, amelyik Szabadkán tengődik és nagyon kevés bizonyítékát adta a művészetnek. A magyarok ezzel szemben legkiválóbb művészeit küldenék a Vajdaságba, s így a szégyen ránk nézve kétszeres volna.”

A vendégszereplésből így aztán nem lett semmi, s Dinulović 1923. március 4-én végül menekülésszerűen hagyta el Szabadkát. Társulatával a Bánságba – előbb Beckerekre, majd Versecre – ment az évad hátralévő részében vendégszerepleni. A *Tribuna* nyomom követte az útját, s nem bocsájtotta meg a sarajevói rendező „árulását”, amit akkor és azzal követett el, hogy Belgrád engedélye nélkül mert magyar színészeket Szabadkára invitálni. Előadásának a színvonalát élesen támadva maximális fokozatra állította a lejáratását, és az is felrótta neki, hogy az magyar operetteket is játszott: „Dinulović társulatának semmi köze a művészethez! Ez egy szálnalmas kis embercsoport, amelyet nem tudjuk miért, az állam szubvencionál csak azért, hogy mindenütt kinevessenek bennünket. [...] A programon csupa elcsépelte és ezerszer látott olcsó magyar operett szerepelt. Lehetne játszani szép és új operetteket is, de egy szerb társulat, itt, az északi határon játssza a mi darabjainkat is [...]. Az államnak, a közoktatási kormánynak, valamivel több gondot kellene fordítania a művészi propagandára ezeken a vidékeken és nem volna szabad megengedni, hogy mindig, minden egyes lépésnél kinevessenek bennünket. Ha nem kaphatunk tisztességes színházat, akkor nincs szükségünk olyan botrányosra sem, mint amilyen a Dinulovićé.”

4.

Az 1923-as választási kampány hevületében, a magyar szavazók megnyerése céljából a magyar előadásokkal és társulatokkal kapcsolatos álláspont átmenetileg enyhült. Ljubomir Jovanović vallásügyi miniszter ekkor már úgy nyilatkozott, hogy

a kormány nem gördít akadályokat a magyar színtársulatok és műkedvelők működése elé. Hozzátette azonban azt is, hogy a magyaroktól a kormány azt várja el, hogy közeledjenek Belgrád és a szerb kultúra irányába. Március végén végül engedélyezték is a magyar színdarabok megtartását.

A kultúrpolitikában bekövetkező átmeneti enyhülés annak a lehetőségét is felvillantotta, hogy Fekete Mihály marosvásárhelyi színházigazgató egy mintegy 80 fős – román állampolgárságú – együttesével négy hónapos vendégszereplés keretén belül Szabadkán, Újvidéken, Zentán és Becskereken lépjen fel. Operettek sora, a *Lear király*, a *Traviata*, a *Tosca*, a *Parasztbecsület*, a *Troubadur* és a *Bőregér* szerepelt volna a repertoáron. A grandiózus színidény a hatóságok időközben ismét felerősödött ellenállása miatt azonban mégsem valósulhatott meg.

Ilyen előzmények után 1923 áprilisában került sor a Népkör tisztújító közgyűlésére, amelyen annak addigi elnöke, Szabadka utolsó magyar főispán-kormánybiztosa, a Magyar Párttól egyre inkább távolodó Pleszkovich Lukács végül alulmaradt Birkáss Gyula ügyvéddel szemben. A leadott 219 szavazatból Birkáss 120-at, Pleszkovich 97-et kapott, s ezzel egy új éra kezdődött a Népkörben is.

A megválasztott vezetőség programjának a fókuszában a Népkör új székházának a megépítése állt. Abból indultak ki, hogy ha már a hatóságok a hivatásos magyar színtársulatot el is lehetetlenítették, s mivel belátható időn belül nem is lesz annak realitása a városban, akkor legalább egy jogilag kvázi amatőr, de a valóságban hivatásos színtársulat révén támasszák fel a szabadkai magyar színjátszást. A Népkör vezetősége ezért felhívást intézett a városban élő magyarokhoz, hogy azok adakozzanak a nemes célra. A remélt összefogás azonban nem valósult meg, ráadásul a Népkör ügyétől elsősorban a tehetősebb rétegek tartották magukat távol. A szabadkai *Hírlap* szomorúan meg is állapította, hogy a magyar kultúrát, bármennyire is „[...] fáj nekünk, hogy ismét azoknak a koldusoknak filléreiből kell megteremtünk, akik az étellel amúgy is állandó harcban állnak. Mi volna annak a néhány anyagilag hatalmasnak, ha mellénye zsebébe nyúlna és a kultúra templomát felépítenék? Vagy nem ambicionálják ezek az urak, hogy az utókor hálásan emlegesse nevüket? Nem gondolják ezek az urak, hogy magyarságuk nem jog, hanem szent kötelesség, amelynek minden egyebet alá kell rendelniük?”

Az ilyen és hasonló vezércikkek azonban jóformán semmilyen eredményt nem hoztak, így a *Bácsmegyei Napló* is kénytelen volt konstatálni, hogy: „A Népkör fölhívása – ezt teljes tárgyilagossággal meg kell állapítani – eddig nagyon kevés eredményre vezetett. A magyar áldozatkészség ezúttal sem nyilvánult meg olyan mértékben, ahogyan azt a kulturális és a magyarság érdekeit szolgáló cél megkívánná és azok, akiknek vagyoni viszonyai kötelezettségükké tenné az ilyen célokra való adakozást, eddig nagyrészt távol vannak még attól, hogy egy-egy téglával is hozzájáruljanak a Népkör új helyiségének a felépítéséhez. A magyarságnak nincsen Suboticán sem színháza, sem olyan kultúrélete, amilyen után az itt élő magyar tömegek lelke áhítozik. A Népkör új helyisége lenne az új viszonyok közé szakadt, kisebbségbe került magyarság suboticei hajléka, több ennél: temploma a magyar szónak, a magyar

színjátszásnak, a magyar kultúrának. Minden itt élő magyarnak kötelessége hozzájárulni ahhoz, hogy ez a hajlék fölépüljön.”

De változás majd csak akkor történt, amikor a hallgatag, a dicsekvést és az öntömjénezést elutasító Nojcsek Géza, Szabadka egyik legtehetősebb kereskedője és a fiatal, energikus, tetterős Kunszabó Dezső iparos vette kezébe a Népkör épületének az ügyét. Felismerték azt, hogy az adott helyzetben semmi realitása nincs egy új épület felépítésének. Így aztán az önfeláldozó anyagi hozzájárulásuknak és adománygyűjtő munkájuknak köszönhetően a régi épületet 1928-ra egy minden igényt kielégítő új nagyteremmel és modern nagyszínpaddal bővítették ki.

Nojcsek és Kunszabó – miután belátták, hogy akárcsak az új székház megépítésénél, úgy a már meglévő épület kibővítésének az esetében sem lehet az anyagi fedezetet adományok révén biztosítani – a két világháború egyik legjelentősebb délvidéki magyar kisebbségpolitikusának, s egyben a Népkör pénzügyi bizottsága elnökének, Strelitzky Dénesnek a javaslatára a szükséges forrásokat piaci alapokon, kötvények kibocsátásával próbálták meg bevonni. Így került sor egy 500 ezer dinár névértékű, kamatmentes kötvényprogram meghirdetésére. Az első kibocsátáskor a legkisebb jegyzési egységet 100 dinárban állapították meg, s a jegyzések révén sikerült is 200 ezer dinárt összegyűjteni. 1924 áprilisában a Népkör vezetése 1, 5, 10, 25 és 50 dináros címletekben több ezer téglajegyet is nyomtatott. Ezeket a helyi magyar kereskedőknél, iparosoknál, vállalkozóknál és földbirtokosoknál hozták forgalomba. 1924 nyarára így lett meg az építkezéshez szükséges teljes összeg.

Nojcseknek köszönhetően tért vissza 1923 végén a szülővárosába az impériumváltáskor kényszerűségből a Pécsi Nemzeti Színházhoz igazolt Garay Béla, akinek az irányításával 1924-től a Népkörben már nem csupán felolvasó estek és amatőr bemutatók kerültek megrendezésre, hanem valódi színdarabok is. Garay hívó szavára több hivatásos színész – Szabó Márton, Zsigmondi Cathry Ferenc, Nyárai Rezső, Doktor Margit, Deák Kornél, N. Reményi Sára – is bekapcsolódott a Népkör munkájába, sőt megindult a tájolás és a vendégszereplés is, amely idővel a Magyarországtól elcsatolt Délvidék magyarlakta területeinek egészére kiterjedt.

Bár a Népkör főépületének a bővítésével kapcsolatos tervrajzot apróbb módosításokkal a Városi Tanács jóváhagyta, 1924 szeptemberében azonban a helyi hatóságok arról értesítették annak vezetőségét, hogy az építkezés megkezdését a Belügyminisztériumnak is engedélyeznie kell. Az engedély pedig csak nem érkezett meg. Az előadásokat ezért – pódium nem lévén – kényszerűségből továbbra is a Népkör ivócsarnokában tartották meg. Már amikor megtarthatták, mivel a magyar színházat pótló Népkör és a magyar műkedvelő társaságok – a Katolikus Legényegylet és a Műpártolók Köre – működése elé a hatóságok menetrend szerint és visszatérően akadályokat gördítettek.

Továbbra is tilos volt a magyar műkedvelő előadások megtartása azokon a napokon, amikor szláv színészek játszottak vagy a városban szerb társulatok vendégszerepeltek. Amikor 1924 márciusában heteken át az újvidéki szerb társulat vendégszerepelt a városban, a magyar előadásokat szüneteltetni kellett, ezért több, már

betanult és előadásra is kitűzött, de az utolsó pillanatban kényszerűségből lemondott magyar darab torlódott össze. Amikor a hatóságok a kényszerszünet után végre újra engedélyezték a magyar előadások – operettek és kabarék – megtartását, s így egymás után kerültek a közönség elé azok bemutatói, a helyi szláv sajtóban, de a közbeszédben is felerősödtek a magyarelles indulatok. A szláv sajtó a magyar bemutatók mennyisége miatt már egyenesen magyar propagandahadjáratról cikkezett, de a hatóságok sem csináltak titkot abból, hogy a városban egyáltalán nem szeretnének magyar nyelvű előadásokat látni, s minden egyes, végül kényszeredetten engedélyezett bemutatónál erre nyomatékosan fel is hívták a figyelmet, hozzátéve azt is, hogy a magyarok „tanuljanak meg szerbül és rendezzenek szláv műkedvelő előadásokat, azok engedélyezése ellen nem lesz semmi kifogás”.

Akárcsak az előző években, úgy most is igyekeztek a magyar előadások számát adminisztratív úton is korlátozni. A Műpártolók Körét 45%-os városi adóval és a színház báltermének a használatáért 500 dinár teremhasználati díjjal sújtották. Andrija Pletikosić főispán ezzel az adókimetessel kapcsolatban azt nyilatkozta, hogy erre azért került sor, mert a Műpártolók márciusban nem voltak hajlandók díszleteket kölcsönözni az újvidéki szerb színészeknek. Azt is jegyezzük meg, hogy olyan levéltári iratok is fennmaradtak, amelyekből kiderül, hogy voltak olyan esetek is szép számmal (mint például az 1922. február 28-án bemutatott *Tündérlaki lányok* előadás), ahol egyenesen a belépőjegyek árának az 50%-át kellett ilyen vagy olyan címen – például a városban tartózkodó emigráns orosz politikai körök támogatására – befizetni a városi költségvetésbe.

1924 májusában a Népkör egyik kabaréja azért szakadt félbe, mert Đuro Blažić városi detektívfőnök a teltházas előadás kellős közepén felrohant a pódiumra. Az ügybuzgó rendőr azt sérelmezte, hogy az egyik jelenetben használt gyertyatartó egy részét zöld színű krepp papírral borították be. Ezt pedig a rendőr úgy értelmezte, hogy a zöld krepp, kiegészülve a fehér gyertyával és a vörösesen égő lánggal a magyar nemzeti színeket szimbolizálva egyenesen a rejtett irredentizmust propagálta, majd a gyertyát tartó színészt letartóztatta, és az előadás azonnali felfüggesztésére adott utasítást.

Az év második felében az üldöztetések ellenére több darabot is sikerült színpadra vinni. Szeptemberben került bemutatásra Garay Béla rendezésében Alfred Savoir *Készakáll nyolcadik felesége* című vígjátéka, októberben Martos Ferenc és Huszka Jenő *Lili bárónő* című operettje, majd Alexandra Bisson *A névtelen asszony* színműve, novemberben pedig egy *Vidám est* is műsorra került, s hatóságok nem akadályozták meg a szilveszteri *Vidám műsor* megtartását sem.

Az újabb választási korteshadjárat kellős közepén, amikor a Magyar Pártot már számos támadás érte, még úgy tűnt, hogy a kultúra területén 1925-ben is kitart a kedvezőbb széljárás. Január első felében Garay még megtarthatta Vajda Ernő háromfelvonásos vígjátékának, a *Válóperes hölgynek* a bemutatóját. Ebben a hirtelen jött, a valóságban azonban nagyon is illuzórikus oldottság légkörében 1925 első napjaiban a magyar műkedvelő társulatokban a személyeskedő rivalizálás került elő-

térbe, hogy aztán előbb a Katolikus Legényegylet gárdájában történjen törés, nem sokkal később pedig az akkor éppen hogy csak megalakult Typografia társulata szakadjon ketté.

Ebben a kiélezett, belviszályoktól terhelt légkörben készültek a Népkörben Jókai Mór születésének centenáriumi évfordulójára, arra az előadásra, amely eredetileg a magyar író ekkor már Csehszlovákiához tartozó szülővárosában, Révkomáromban megtartott ünnepség szabadkai kísérőrendezvénye lett volna. A hatóságok május első napjaiban végül teljesen elzárkóztak annak engedélyezése elől. Ez az esemény volt a bevezetője a magyar műkedvelő társaságok végleges betiltásának.

Bár Dragoslav Obradović szabadkai rendőrfőkapitány 1925. május 19-én még nem erősítette meg az ezzel kapcsolatos mendemondákat, azonban már akkor vészjóslóan úgy nyilatkozott, hogy „[...] az a véleményem, és igencsak szembetűnő, hogy államnnyelven sohasem rendeznek előadásokat a műkedvelő társaságok. Volt már alkalmam több olyan véleményt hallani, amely szerint helyesebb lenne, ha ezeket az előadásokat néha államnnyelven rendeznék. Ez az álláspont nézetem szerint teljesen logikus is, ezt kívánja az állameszme, amelyet mindenkinek tisztelnie kell.”

Két nappal később a félelmek beigazolódtak. Az ország területén – így Szabadkán is – állítólagos magyar nemzetiségű személyek (!) feljelentései alapján a magyar műkedvelő társulatokat a Belügyminisztérium arra hivatkozva tiltotta be, hogy azok – akárcsak az ekkor már ellehetetlenített német Volksbund – a kultúra ápolása mellett politikával foglalkoznak. A *Hírlap* mindezt így kommentálta: „Csapást indítottak a vajdasági magyarságra. [...] Pedig a szabadkai Népkör nem politizált, semmi köze nem volt egyik politikai párthoz, dacára, hogy tagjai sorában a legkülönbözőbb pártállású emberek foglaltak helyet, de mégis útban volt, mert régi tradíciók fűződtek hozzá, régi szeretet és népszerűség vette körül.”

5.

Dinulović kényszerű távozása után a hivatásos szláv színjátszás is összeomlott Szabadkán. Azzal a város vezetése is tisztában volt, hogy ahhoz, hogy egyáltalán folytathassák egy új, hivatásos szláv színház és társulat kereteinek a kialakítását, valamit végre kezdeni kell az 1853-ban épült, 1915-ben leégett impozáns színház épületével is. Ezért Andrija Pletikosić polgármester 5 millió dinárt kért a belgrádi oktatási minisztériumtól az épület felújítására. Nem járt sikerrel. A kérelmet a minisztérium osztályvezetője, a híres szerb író, Branislav Nušić azzal az indoklással utasította el, hogy a színház épülete a város tulajdonában van, így annak is kell biztosítania a felújításhoz szükséges pénzeszközöket. Ebben a helyzetben 1923 októberére készítette el a szabadkai Főmérnöki Hivatal az újjáépítéséhez szükséges források előteremtésének a tervét. Az a javaslat született, hogy a színház földszintjén lévő üzlethelyiségek, valamint az abban működő „Beograd”, az egykori Pest városához címzett szálloda bérleti díjaiból fedezzék az 1915-ben keletkezett tüzeset szanálásával járó költségeket. 1923. november 24-én Andrija Pletikosić polgármester hivatalosan is bejelentet-

te, hogy bár a felújításhoz szükséges források biztosítása továbbra is bizonytalan, a város a következő évben mindenképpen megkezdi az 1915-ben súlyosan megrongálódott színház belső rekonstrukcióját.

Ezzel összhangban a Kosta Petrović és Váczi István mérnökök által elkészített rekonstrukciós tervet 1924 márciusában terjesztette be a Főmérnöki Hivatal a városi Szenátusnak. Ennek értelmében a munkálatokat szakaszosan végezték volna el. Az első évre a 17 méter széles és 12 méter mély, zsinórpaddal, süllyesztőkkel és vasfüggönnyel ellátott színpad megépítését, a második évre pedig a hétszáz férőhelyes, páholyokkal is kibővített nézőtér újjáépítését írták elő.

A Szenátus az épület szanalására 1924 júniusában csoportosította át az előző évi költségvetésből megmaradt egymillió dinárt, amelyet a központi jugoszláv költségvetés 300 ezer dinárral egészített ki. Szembesülve azonban az anyagi források szűkösségével, a város vezetősége kénytelen volt ejteni a márciusi felújítási tervet, majd egy új pályázatot írt ki az épület rendbetételére. Dragoslav Đorđević főispán a *Hírlap* megkeresésére ezzel kapcsolatban optimistán nyilatkozott, s biztos volt a sikerben: „[...] véleményem szerint a színház építését legkésőbb az őszi hónapokban már meglehet kezdeni és a jövő évben már modern színháza lesz Szuboticának. Én a magam részéről azért siettetem ezt az ügyet, mert biztos vagyok abban, ha egyszer az építkezés megkezdődik, akkor újabb állami támogatásra számíthatunk. A megszavazott pénz kevés, de ha Beográdban látni fogják, hogy az építkezés pénzhány miatt megakadna, nem fogják megengedni, hogy egy ilyen fontos kultúrintézmény felépítése halasztást szenvedjen.”

Ekkor valóban úgy tűnt, hogy a szabadkai színház újjáépítésének az ügye végre kimozdult a holtpontról, s a közeljövőben esetleg újjáéled a szabadkai hivatásos (szláv) színjátszás is. A *Hírlap* június 12-i vezércikkében ezért nem is mulasztotta el arra emlékeztetni a szláv döntéshozókat, hogy a magyarság továbbra is igényt tart addig meg nem valósult kulturális jogaira és saját szintársulatára. „Bocsássanak meg tehát mind a sovíniszták, mind a gyanakodók, mind az irredentakeresők, hogy rágondolunk, keserűen, fájó érzésekkel, de sohasem lemondással. Lemondani nem tudunk, nem is fogunk. A magyarság semmiféle jugoszláv állampolgári jogáról nem fog lemondani, de legkevésbé fog lemondani kulturális jogáról. A színház kulturális jog. Kulturális jogunk az, hogy magyar színészeket láthassunk, magyar színészeket hallhassunk. Ebben a követelésben nincs semmi politikum, mert azt elhiheti még a leggyanakodóbb is, hogy nincsen egyetlen egy olyan magyar ember sem Jugoszláviában, aki a gyenge és mindig jobban gyengülő magyar kultúrának érdekeit, politikai momentumok bevonásával akarná vagy engedné veszélyeztetni. A színház nekünk öröm lesz, pihenés, vigasztalás, tanulás, kultúránk gyenge kis mentsvára, kulturális életünk feltámadása. Békességet jelentő és békességet adó. Most úgy érezzük, hogy veszedelmes kultúrharcot kell vívnunk fegyvertelenül, vértetetlenül és keserű szájjal gondolunk arra, hogy ebben a harcban el kell véreznünk. Ha színházunk lesz, azt fogjuk hinni, hogy eljött a kultúrbéke ideje. Ezért álljanak félre a gyanakodók

azoknak a megértőknek az útjából, akik maguk is azt mondják, hogy a magyar színház természetes jog. Higgyék el, a megértés többet használ az országnak, mint a vak gyanakvás, amely a színházban is irredentizmust tud meglátni.”

Bármennyire is derűlátó volt a főispán a rekonstrukció megkezdésével, a valóság azonban újra szembejött a városi döntéshozókkal: 1924. szeptember közepére kiderült, hogy a megadott határidőre egyetlen egy pályázati terv sem érkezett be a színház rekonstrukciójára. Bár az újabb kudarcot mindenki a saját szája íze szerint próbálta meg kimagyarázni, végül a városi hatóságok határozatlan időre kénytelenek voltak a pályázati kiírást meghosszabbítani. A felújításból így nem lett semmi.

6.

Ungváry Miklós tragikus halála, majd Garay Béla Szabadkára való visszatérése és a szabadkai szláv színház bukása után 1923 novemberében adott újra hírt magáról Nádasy József, a város utolsó magyar színházigazgatója. A volt direktor ekkor hozta nyilvánosságra, hogy Belgrádban az SZHSZ kormányral tárgyal egy szabadkai magyar színház felállításának a tervéről. A kisebbségi létben először csillant fel annak a reménye, hogy a magyar színház ügyéből talán lesz is valami, mivel Nádasy elképzeléseit a hónap utolsó napjaiban a Radikális Párt hivatalos lapja az újvidéki *Zastava* (Zászló) is felkarolta. Žarko Slipčević befolyásos újvidéki bankigazgató a magyar színház engedélyezését sürgetve fogalmazott úgy, hogy „[...] nekünk is volt színházunk a magyar uralom alatt, ezért a magyaroknak is kell színházat adni a mi uralmunk alatt. Nem lehet lojalitást követelni a békétlen néptől. Ha a szláv uralom őszintén akarja, hogy az itt élő magyarság békés szándékkal s engedelmes lélekkel simuljon bele sorsa parancsainak a karjába, adjon neki békeességet és nyugalmat. [...] Ha tehát azt akarjuk, hogy lojálisak legyenek a kisebbségek, legyenek kívánságaikkal szemben is lojálisak az uralom birtokosai.”

Hasonló szellemben nyilatkozott a *Bácsmezei Naplónak* egy névtelenséget kérő befolyásos szabadkai radikális szerb politikus is, aki nyíltan elismerte a magyarság jogos igényét a magyar színházra, majd az elmúlt évek lesújtó történéseinek az okait boncolgatva hozzátette: „hogy eddig megghiúsult a vajdasági magyar színház feltámasztása az tisztán annak a bizalmatlanságnak a terhére írandó, amely a magyarságot eddig körülvette és amely sajnos nem is fog teljesen megszűnni mindaddig, amíg a határon túl, Magyarországon nem lesznek mások a viszonyok, mert hangsúlyozni kell egyszer már azt is, hogy ha itt a magyarokban minduntalan irredentákat és kémeket látnak és erre való hivatkozással akadályozzák meg sokszor jogos törekvéseiket is, az csak annak a következménye, hogy Magyarországon még ma is olyan események játszódnak le, amelynek itt naponta újabb izgalmakat okoznak.”

December első napjaiban a *Zastava* újabb cikkben sürgette a magyar színház ügyének a rendezését, majd arra hívta fel a belgrádi döntéshozók figyelmét, hogy akkorra már az utódállamok közül csak az SZHSZ Királyságban volt megoldatlan a

magyar színjátszás kérdése: „sem Romániában, sem Csehszlovákiában nem kellett irredentizmusért becsukni magyar színházat, sem kémkedés gyanúja miatt kiutasítani magyar színházat.”

Az ilyen hírek hatására az ORJUNA és a SRNAO párthadseregek magyarok és németek elleni állandó fizikai támadásai, valamint a mozikban a magyar filmfeliratok ellehetetlenítését célzó petíciók ellenére a szabadkai magyar közvélemény is oldottabb állapotba került, s egyre többen el is hitték azt, hogy az elmúlt évek megpróbáltatásai után a magyar színház és színjátszás ügye végre valóban kimozdulhat a holtpontról. Ennek az illúzióknak vetett aztán véget 1923. december 18-án a szabadkai Salome bárban történt incidens, amely a város magyar közvéleményét újra ráébresztette a valóságra, arra, hogy nem csak a párthadseregek rohamosztagai, hanem a sorsukra közvetlenül is ráhatással bíró állami tisztviselők sem tűrik meg továbbra sem nyilvános helyen a magyar gondolatot és a magyar szót. Az történt, hogy aznap este a város egyik népszerű esti mulatójának számító Salome Bárban Vida – Böske – Erzsébet énekesnő egy szerb dal eléneklése után magyar énekszámot adott elő. Az előadást hivatalból kísérő Vasa Jovanović rendőrkapitány ennek kelletős közepén lépett a pódiumra, majd hangosan félbeszakította a műsort. Előbb az énekesnőt a rossz szerb kiejtése miatt szidalmazta, majd pedig a helyszínen lévő detektíveknek megparancsolta, hogy a magyar dal nyilvános helyen történt eléneklése miatt az énekesnőt azonnal tartóztassák le. Másnap hajnalban a szabadkai illetőségű nőt – a korszakban bevettnek számító szokás szerint – a téli fagyban a letartóztatásakor viselt estélyi ruhájában tették át az SZHSZ–magyar határon. Ezzel a kellemetlen incidenssel Nádasy nagyszabású tervei is végleg szertefoszlottak: a sajtóban többé már nem is találtuk nyomát annak, hogy ügyében bármilyen érdemi előrelépés történt volna.

Ennek ellenére a magyar színház ügye továbbra sem került le a napirendről. Két hónappal később, 1924 februárjában Heltai Hugó budapesti színházigazgató tárgyalta az SZHSZ Királyság kultuszminiszterével a szabadkai magyar színház ügyében. A miniszter azonban most is elutasító volt, és a tárgyalásokon egyértelművé tette, hogy nem jött még el az ideje a magyar színház engedélyezésének. Pár nappal később Heltai ezért egy szerb színházigazgatóval fogott össze, hogy ha már magyar színházat nem is alapíthat, akkor legalább egy vegyes, szerb–magyar színtársulat létrehozását engedélyezzék neki. Ebből sem lett semmi. A hatóságok ezt azzal utasították el, hogy magyar állampolgárnak semmilyen formában nem hajlandóak színházi koncessziót adni.

1924 augusztusában a *Bácsmegyei Napló* egy olyan értesülést osztott meg a közvéleménnyel, miszerint két szabadkai magyar nagyvállalkozó a profitszerzésre helyezve a hangsúlyt olyan, a mozikhoz hasonló kulturális konzorciumot akart létrehozni, amely egy duális színházat valósított volna meg, és annak keretén belül Szabadkán, Becskereken (és) vagy Zomborban felváltva játszott volna drámai előadásokat és operetteket. A kultuszminisztérium ezeket a tárgyalásokat azzal az indokkal szakította meg, hogy a magyar színházak engedélyezése, legyenek azok

bármilyen jellegűek is, továbbra sincs napirenden, mert az egyrészt kárára lenne a szerb színjátszásnak, másrészt pedig amennyiben azt anyagi megfontolásból mégis engedélyeznék, úgy a kormánytól is nacionalistább álláspontot képviselő ellenzék zúdítana ösztüzet a minisztériumra. A két – a mai napig ismeretlen – vállalkozó azonban nem adta fel. Szeptember első napjaiban újabb, immáron visszautasíthatatlannak tűnő ajánlatot tettek. Heltaihoz hasonlóan egy szerb–magyar vegyszínház engedélyezését kérték, s cserébe magukra vállalták a szabadkai színház újjáépítésének teljes, több milliós költségét is. Az állam és egyben a város számára is kedvező koncepciót a minisztérium végül azzal a nyakatekert indoklással utasította el, hogy a „szerb–magyar színtársulat működését egyelőre nem engedélyezheti, még pedig azért nem, mert a Vajdaságban igen sok állandó műkedvelő társulat működik és ezeknek az egzisztenciáját veszélyeztetné a színház engedélyezése”.

A városnak azonban ekkor továbbra sem volt meg a szükséges fedezete az épület teljes rendbetételére, ráadásul az időközben a felújítás megkezdésére átirányított pénzforrásokat is felélte. A Dragoslav Đorđević főispán kezdeményezésére 1925. február 26-án a szabadkai városházán a források előteremtéséről szóló indulatos vitában az is egyértelművé vált, hogy az épület teljes rendbetételéhez minimum 6–7 millió dinárra lesz szükség. Az is kiderült, hogy akárcsak a Népkör, úgy a színház esetében sem lesz járható út az adománygyűjtés, mivel ekkora összeget a helyi szláv elit, akit ráadásul amúgy sem érdekelt a kultúra, nem lesz hajlandó adakozni. Ivo Milić egyetemi tanár ezért azt javasolta, hogy a város vegyen fel kölcsönt a színház építésére, míg Vladislav Manojlović királyi közjegyző az agrárreform céljára lefoglalt városi földek feloldását szorgalmazta, hogy ezeknek az eladási árából lehessen elvégezni a színház újjáépítését. A jelenlévők közül többen pedig arra az álláspont-ra helyezkedtek, hogy a Népkörhöz hasonlóan a város is bocsásson ki téglajegyeket színházépítés céljára, s a páholyok használatát és azok tulajdonjogát előre értékesítsék az azok iránt esetleg érdeklődőknek.

Újabb hosszú hónapok üresjárata következett, s a szabadkai kulturális térben lényegében semmilyen előrelépés nem történt, ráadásul 1925 májusa óta a magyar műkedvelő társaságok is be voltak tiltva.

A *Bácsmezei Napló* munkatársa, megtörve a csendet, október 22-én Branko Senoánál, a kultuszminisztérium művészeti osztályának a vezetőjénél abból az apropóból érdeklődött a szabadkai magyar színház és a műkedvelő előadások helyzetéről, hogy Senoa pár nappal korábban úgy nyilatkozott, hogy már csak azért sem lehet magyar előadásokat tartani, mert akkor példának okáért a Dalmáciában élő olaszok olasz nyelvű előadásokat követelnének maguknak. Az ekkor már évek óta alkalmazott, a valós problémákat elhárító, azok megoldását a bizonytalan jövőbe kitoló kétértelmű nyilatkozatnál többre azonban ekkor sem futotta: „[...] ami az idegen nyelvű, sőt idegen országbéli színészek itteni szereplését illeti, nem mondtam én azt, hogy a Vajdaságban nem lehet magyar színielőadást tartani, mert akkor Dalmáciában azt kívánnánk, hogy ott olaszul játszassanak. Az az álláspontom, hogy idegen országbeli színtársulatok működését egyelőre és addig, amíg a színházi vi-

szonyokat nem rendezzük, csak kivételesen szabad engedélyezni. Nálunk még a régi színházi törvények vannak érvényben, de már készül az új törvény, amely szabályozni fogja az állami színházak jogi viszonyát. Ha az a törvény meglesz, sor kerülhet idegennyelvű és így magyar színtársulatok vendégszereplésére is. Ami a magyar és másnyelvű műkedvelői előadásokat illeti, azokat a belügyminiszter jogosult engedélyezni. Mi csak művészeti szempontból gyakorlunk ellenőrzést. Az engedélyt – a politikai szempontok figyelembevételével – a belügyminiszter adja, vagy tagadja meg.”

Pleszkovich Lukács – aki az 1925-ös választásokon demokrata színekben nyert képviselői mandátumot, s ezzel a magyarság egyetlen parlamenti képviselője lett – Senoa fenti nyilatkozatára hivatkozva kért 1925 novemberében Milan Grol képviselő társaságában a szabadkai magyar műkedvelő előadások és a magyar színház engedélyezésének az ügyében kihallgatást Božidar Maksimović belügyminisztertől. A többórás, indulatos és személyeskedésektől sem mentes vita ellenére azonban itt sem történt érdemi előrelépés a magyar színház és a magyar műkedvelők ügyében. A belügyminiszter az egész vitát azzal rekesztette be, hogy a betiltást elrendelő határozatot nem hajlandó feloldani, mivel „olyan információi vannak, amelyek elkerülhetetlenné tették a szubotikai műkedvelő előadások betiltását”.

Szabadkán a hivatásos magyar színjátszás az első délszláv állam 1941-es összeomlásáig nem született újjá. A magyar színházi életet pótló színdarabok és előadások a korszakban mindvégig az amatőr szín- és műkedvelő társulatok révén valósulhattak csak meg. A legtöbb a Népkörben, amelynek működését az elkövetkező bő másfél évtizedben a jugoszláv hatóságok a „húzd meg, erezd meg” elvét követve hol engedélyezték, hol pedig évekre betiltották.

Érzékelte ezt az ellentmondást a város szláv közönségének egy része is, amely nem feledkezett meg az 1918 előtti világról, s emlékeiben még elevenen élt az 1867-es kiegyezés után fáziskéséssel bár és sok ellentmondással kísért, de azért mégiscsak a szárnyait bontogató szabadkai polgári kultúra fő letéteményesének számító, ekkor már távoli messzeségbe került magyar színjátszás – Blaha Lujza és Kabos Gyula szabadkai fellépéseinek egykori, az idő múlásával egyre inkább elhalványuló fénye.

Nem minden előzmény nélkül írta 1925 áprilisában a szabadkai *Književni Sever* a következőket: „[...] ami az előadásokat, a színházi bemutatókat és a művészi koncerteket illeti, nos, úgy látszik, azok átengedték a helyüket a bároknak, a kávéházi életnek és a hasonló mulatozásoknak. Minden a minimumra korlátozódott, ami a lelket emeli, de a maximumra, ami a testet elégíti ki.”

Források

Levéltári források:

Istorijski Arhiv Subotica – Szabadkai Történelmi Levéltár F:47. Gradsko poglavarstvo – Subotica (1918–1941); (1901)1918–1942(1942)

Napilapok, hetilapok, periodikák

Bácsmezei Napló, Szabadka

Bačvanin, Subotica (Szabadka)
 Hírlap, Szabadka

Tribuna, Beograd (Belgrád)

Zastava, Novi Sad (Újvidék)

Subotički anali (1918–1925), Književni sever, 1 füzet, Subotica (Szabadka), 1925.

Irodalom

GARAY Béla 2012, *Magyar műkedvelők az Őrhelyen*, Szabadka, Életjel

GEROLD László 1990, *Száz év színház*, Újvidék, Forum

JENJETOVIĆ, Zoran 2005, *Deca careva, pastorčad kraljeva – Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918–1941*, Beograd, Institut za noviju istoriju Srbije Beograd

MAČKOVIĆ, Stevan, *Kultura u Subotici u prvim godinama nakon rata (1918–1923)*,

<https://stevanmackovic.wordpress.com/kulturna-dogadanja-u-subotici-nakon-u-prvim-godinama-nakon-rata-1918-1923/>

PEKÁR Tibor 2009, *A Szabadkai Dalegyesület története*, Szabadka, Szabadkai Szabadegyetem

PEKÁR Tibor 2005, *A zenekari muzsikálás kétszáz éve Szabadkán (1803–2003)*, Szabadka, Szabadkai Szabadegyetem

SZÖLLŐSY VÁGÓ László 1994, *Népünkkel, népünkért. A szabadkai Népkör krónikája 1872–1992*, Szabadka, Magyarságkutató Tudományos Társaság

VUJNOVIĆ PRČIĆ, Gordana–VUJKOVIĆ LAMIĆ, Viktorija 1992, *Zgrada subotičkog pozorišta*, Subotica, Međuopštinski zavod za zaštitu spomenika kulture

Szenvedő szerkezet – kiállításrészlet: jobb oldalon: virtuális térkép, több választható tartalommal, a háttérben pulzáló óriásképernyő, az elcsatolt városok képe váltakozóan kinagyítódik, majd a semmibe hull (Ujváry Gábor felvétele)